

УДК 821.161.2-312

ВАСИЛИШИН Ігор

ДИСКУРС ЄВРОПИ В ЛІРИЦІ МИХАЙЛА СИТНИКА

У статті розглянуто дискурс Європи в ліриці українського поета-емігранта Михайла Ситника. Проаналізовано історіософські та екзистенційні мотиви у творах воєнного та повоєнного періодів – часу перебування митця на теренах Західної Європи. Досліджено, що європейська тематика Ситникової лірики побудована, передусім, на контрасті: *чужина – рідна земля*, що є найповнішим виразником авторських інтенцій, його екзистенційного сприйняття всього, що не вписується в систему духових цінностей, пов'язаних із рідною землею й архетипним поняттям «Роду й Дому».

Ключові слова: дискурс Європи; історіософська концепція; епоха; чужина; екзистенційні мотиви; поетичний контраст, «антеїзм».

Вступ. Період «емігрантської одесіади» (М. Неврлий) Михайла Ситника (1920–1959) на теренах Європи тривав протягом воєнних та перших повоєнних років від 1943 до кінця 40-х рр. (Західна Україна – Чехія – Австрія – Німеччина (табори ДіПі)). Згодом письменник, як і багато інших українських митців, змушений був продовжити свій шлях емігранта вже за океаном, в Америці, де після десятиліття поневірянь у Новому Світі, не змігши адаптуватися до його реалій, трагічно загинув у 1959 р. Аналізуючи в книзі «З літопису літературного життя в діаспорі» здобутки та втрати діаспорного «поетичного цеху», Г. Костюк зазначив: «...утрагічну колізію з життям у Новому Світі потрапив обдарований поет «союринського складу» Михайло Ситник» [1, с. 33].

Аналіз досліджень і публікацій.

Про життєвий і творчий шлях Михайла Ситника опубліковано дослідження й окремі літературознавчі розвідки М. Неврлого та Г. Булаха – упорядників книги «Катам наперекір», М. Вірного, І. Костецького, Л. Полтави, Г. Костюка, Б. Бойчука і Б. Т. Рубчака («Координати»), П. Рогача, Л. Череватенка, В. Просалової.

Постановка проблеми. Дискурс Європи в ліриці Михайла Ситника можна поділити на дві частини: дискурс воєнного та повоєнного періодів. Перший і частково другий містять Ситникову історіософську концепцію України, як центру Європи, що стала ареною кривавого зіткнення двох тоталітарних режимів – гітлерівського і сталінського; поширення «червоної чуми» теренами Європи в повоєнний час. Поет розкриває трагедію особистості у світі, охопленому війною та смертю, та оспівує героїку національного чину. Проблематика дискурсу повоєнного періоду з його переважно екзистенційними ностальгійними мотивами охоплює внутрішньо-психологічні, духові аспекти існування людини, позбавленої Вітчизни й надії на повернення у прекрасному, але чужому світі, де вона приречена на відчуження й самотність.

Історіософський дискурс. Історіософську концепцію Михайла Ситника, що репрезен-

тує дискурс Європи періоду Другої світової війни, відображає, насамперед, поезія «Ми»: у центрі Європи – на теренах України, зійшлися у кривавій бійні представники двох «кривавих імперій» (гітлерівської та сталінської) – і між двох вогнів опинилися нечисленні захисники Батьківщини – «Войовники Блакитної Держави» (очевидно, М. Ситник має на увазі воїнів УПА та інших борців за незалежність України – прим. І. В.), що чинили спротив одночасно двом ворожим арміям:

Стікала кров з натруджених рамен,
Супроти двох вогнів нам бракувало сили,
А ватажки розбійницьких племен
Бенкет справляли на святих могилах
[3, с. 26]

У час кривавих років Другої світової війни, висновує поет, відродилася національна сила, що є справжнім господарем української землі, здатним до останньої краплини крові захищати її від загарбників-чужинців:

І спокій потрясли нові громи,
Карбуючи безсмертя наше й славу.
Хай бачить світ, що, справді, ми – є ми, –
Господарі Блакитної Держави [3, с. 26]

Гірка розчарування в армії нацистів, яка прийшла «визволяти» від сталінізму Україну, на що спочатку сподівалася значна частина українців, мріючи про незалежність на визволених від східної орди землях, демонструє вірш з характерною назвою «Могильники» (1943). «Месники» європейської держави зі «срібними хрестиками на волосатих і тугих грудях», з розмовами «про вічне пекло і святий Едем», що «прийшли помститися у боях» за поневолення України, виявилися такою ж ордою, як і сталінська, втопивши Україну в ріках крові:

А я спіймався в сіті, наче ластівка, –
Тоді відчув у корчах смертний жах,
І довбонула серце чорна свастика,
Затиснута в кривавих пазурях [3, с. 31]
Тему кривавого лихоліття Другої світової

війни на теренах України відображають поезії «Столиця», «На рідних землях», поема «Вигнанець» та віршована повість «Залізничний сторож». Окупація Києва чужинцями є мотивом вірша «Столиця»: початок «нового життя», що «закам'янів тривогою», «сумні й задумані кияни – // На роздоріжжі, мов сліпці, що, замість хліба, отримали з «підлих рук тирана» камінці, шаленість і безсилля готів-чужинців, яким, проте, не вдалося зламати волелюбного духу українського народу. Не вдалося «вирвати хреста з рук Володимира Святого», поставити на коліна «усіх Богданових синів», здолати безсмертний дух давнини «у тілі й серці України» – й свідченням цього («вічним ствердженням життя») є «жовто-блакитний рідний стяг на бані золотій Софії». Прокляття нацистській орді за «підпалені мужичі хати», «сльози й кров», принесені в «наш мирний дім», тортури й смерть, насмішку «над моїм Богом», за «братів і сестер», яких «женуть в ясир», сплюндровані села, знищені мости, глузування «над незаймаючою честю» виголошує поет у вірші «На рідних землях», називаючи представників нацистської орди «лукавим катом», варваром «з-над Райну чи з-над Ельби», «німотою», «непроханими» гостями, «злыми примарами». Проте не принизливе рабство, не покора, а лише «презирство», помста, «горда смерть» у «нерівному бою» є відповіддю на «матусин плач, // сестриць зітхання кволе // І батьків стогін, // і братів одчай».

Європа воєнних та перших повоєнних років постає очима херсонського селянина Максима («Вигнанець», 1946 р.), який, покинувши Батьківщину, поневіряється по чужих теренах: спочатку це землі Галичини, де селяни приймають його як брата в «гостинний дім»; згодом Польща й Німеччина, що «йому відкрилася, немов труна». Історичні реалії цього періоду М. Ситник окреслює короткими штрихами через долю херсонця Максима: тяжка праця на німецького «бавера»-баварця; перемога «советських» військ та падіння нацистського режиму; наступ сталінського червоної імперії зла, що поширюється країнами Європи («забагрянів на Ельбі хижо обрій»); втеча селянина Максима, який пережив сталінські репресії, «на захід» – подалі від «червоних марив», «від отих заграв»; завершення війни, й жорстока розправа колишніх політв'язнів над нацистами; полювання енкаведистів у Німеччині на українців («кого сюди фашист завіз») та примусова репатріація їх на «родину» («Ждете відвізду, наче кару Божу, // Як вівці, що ведуть їх на заріз» [3, с. 91]); і врешті-решт остання зупинка Максима на Майні перед далекою мандрівкою за океан («в Америку, а чи в Канаду»).

Тему воєнних років М. Ситник продовжує у віршованій повісті «Залізничний сторож»

(1947), яку з особливим успіхом, як пише М. Неврлий, поет прочитав «у театральній залі авгсбурзького табору Sommer-Kaserne у 1947 р.» [2, с. 13]. Україна періоду війни, на теренах якої зішлися в кривавій бійні дві орди (нацистська із Заходу та радянська зі Сходу: «Із заходу – вогонь, із сходу – хуга – // Перехрестились в місті і селі. // Нова біда, нестерпні муки й туга, – // Аж не вміщаються на цій землі» [3, с. 119]) й відродження та спротив загарбникам національних мілітарних сил – ідейно-тематичне наповнення віршованої повісті. Справжню суть обох тоталітарних режимів (гітлерівського та сталінського), їхню спільність та однакову людиноненависницьку ідеологію автор символічно передає через діалог залізничного сторожа Кузьми й Оленки – головних героїв твору, які порівнюють фашистський і радянський прапори: обидва червоні, тільки один із «чорним гаком» у білому колі, а другий – із серпом і молотом на червоному тлі. Знищення одного тоталітарного режиму іншим й кривава вакханалія взаємопожирання двох «диких орд» – тема розділу «1943-й рік», у якому відображено історіософські та політичні погляди автора на події Другої світової війни. Розгром і відступ нацистських окупаційних військ, і наслідки панування «європейської» нації в Україні (пограбовані міста й села, підлітки, яких женуть у «ясир», плач матерів, переповнені в'язниці і концтабори, масові страти українців, рабство й нагай «чорного ката»). Усе це змінює тепер східна орда, що як окупант повертається знову в Україну: «Рубаха», «Красная метла», «вошиві мужички із-під Орла», що деруть нацистські прапори на онучі; «Потапи», які, віддираючи «чорний гакенкройц» з нацистського прапора, перетворюють його на «свой» – червоний; «похмурі партизани» з Узбекистану, тундри й Рязані. Фантасмагорично похмурі майбутні частини Європи, куди зможе просунути радянський режим, поет передає у вигляді геополітичної візії:

І майорітиме червоний прапор
Із ваших перероблених знамен
Аж по Берлін у шерехатих лапах
Азійських все об'єднаних племен.

Ваш гакенкройц уміло перетопить
На серп і молот азій моноліт.
Й очима косими Нова Європа
По-вовчому закліпає на світ [3, с. 120]

«Азійська» радянська орда, робить висновок поет, зі своїми «ідеалами» та дикою «вовчою» ідеологією, надовго осяде на землях колись вільної Європи, нав'язуючи їй свій спосіб життя, «нові» для неї «істини», історико-культурні та політичні орієнтири.

Тему тоталітарних імперій, їхню людино-ненависницьку суть, поет розкриває в поезіях «В Берлінському саду», «Берліну», «В часи тривоги і конспірацій...». Поглинання величної європейської духовості й культури Німеччини («свої слави й величі крилатої») «дикою імперією» нацизму – лейтмотив вірша «В Берлінському саду». Історичні, політичні й культурні цінності й надбання німецького народу («філософів німецьких давні статуї», Бісмарк, Ніцше) тепер поглинуті «смертоносним знаком» – «чорною свастикою», що панує над Європою і світом, як «ніч над ніччю» (автор використовує тавтологію як засіб посилення самої «чорної» суті нацистського режиму, темряви і зла, породженого ним). Своєрідним віршем-прокляттям є поезія з назвою-присвятою «Берліну», що в період панування нацизму став символом кривавої імперії. Мотив торжества помсти звучить у вірші:

Вмираючи, ти корчишся, як гад,
І шкіриш зуби сонцю золотому,
Що палить гнівно твій могильний сад
І розбиває пам'ятники громом [3, с. 54]

Поет сумнівається у своїх відчуттях з приводу падіння Берліна, усвідомлюючи всю трагедію смерті й те, що так одна імперія зла поглинає іншу, проте в уяві зринає «безщасна Україна» з розбомбленими й знищеними містами та селами, тому й «благословляє» той день, що так жорстоко й безжалісно вивертає «кубло зміїне» нацизму. Історіософські погляди М. Ситника на майбутнє повосенної Європи демонструє вірш «В часи тривоги і конспірацій...» з мотивом окупації частини Європи сталінським режимом та просування в її глиб його ідеології та «культури»:

І вже тече по всьому світу
Червоний тиф з азійських рік...
Зігнувся, змарнів, як сифілітик,
20-й бунтівливий вік» [3, с. 53]

Хвороба, вірус, пошесть – таку вичерпну образну характеристику радянського режиму, що розповзається теренами Європи та надалі й усього світу, дає поет у цих рядках, передбачаючи у своїй геополітичній візії наслідки, що їх увесь світ відчуватиме ще довго протягом ХХ століття.

Європа в часи кривавого лихоліття постає в лірико-філософському циклі віршів М. Ситника з характерною назвою «Берлінські присмерки» (1944–1945 рр.). Похмуру, гнітючу картину європейської дійсності часів Другої світової війни автор передає, насамперед, через візуальний архітектурний образ – «готичні вежі сірих кам'яниць», що «кладуть на брук свої холодні тіні...», який у кінці поезії (в обрамленні) переростає в узагальнено філософський образ знищеної епохою війни («епоха у роз-

вітрену грозу») Європи, яку бачить, відчуває й емоційно-психологічно переживає поет, – «кладуть на нас свої смертельні тіні...» («Європа» («Готичні вежі сірих кам'яниць...»). Митець з історіософського й екзистенційно-філософського поглядів осмислює руйнацію й «занепад» Європи та прагне зрозуміти причини кривавої епохи, що призвели до знецінення культурно-історичних, морально-етичних, духових європейських цінностей, бо врешті-решт саме на теренах Європи було вирощено й виплекано одну з двох тоталітарних імперій того часу – нацистську, що втопила світ у крові. Це, на думку поета, культ історичних постатей – «лихих жерців» «розбожненої» епохи, які «несуть безславну славу», тобто загибель, що впишуть згодом у криваві сторінки історії; це люди, які змушені «упасти ниць» й «поклонятися новим творінням»; це знецінення людської особистості, її духових прагнень, нівелювання сакральності самого життя, даного Богом, у світі, який митець характеризує у строфах:

Де пристрасті, пориви і снага,
Розгнuzдані в своєму безбережжі,
Де невсипущо за тобою стежить
Історії підступний, злий слуга.

Де виміряно й зважено усе,
Де й почуття людини – на терезах.
Настромлене на жевріючих лезах,
Життя життям історію трясє [3, с. 44]

Тривога, непевність, зневіра, страх, відчай, відчуття смерті – екзистенційне поле, знищеної війною Європи.

Одну з причин сучасних європейських катаклізмів Михайло Ситник висвітлює у філософській поезії «Дух творчості – неумирущий дух...». Саме перевага раціонально-технократичного над духовим у розвитку цивілізації, яка ще не готова була свого часу до нових технократичних досягнень через відставання й недостатній розвиток морально-психологічних чинників, і призвела до трагічної розв'язки – двох світових воєн у ХХ столітті. Вказуючи на причини антисакральності, антигуманності сучасного світу в час «світової ночі» (М. Гайдегер), митець стверджує, що саме «неумирущий» дух творчості, тобто науки, цивілізаційного прогресу, технократії, який кладе «на святощі печать свою тверду», витаючи «переможно над віками», спричинився врешті-решт у своїх «золотих здобутках» у десакралізованому світі до «духу руйнації». Наука, технократія без гармонійного поєднання з моральністю, духовістю й усвідомленням сакральності світу – деструктивні й ведуть його до чергових катаклізмів, а то й до краху, бо невідомо, що, зрештою, переважить: чи «дух творчості», чи «дух руйнації». «І ми не знаєм, хто з них справді дужчий», – робить філо-

софський висновок М. Ситник. Остання поезія циклу з екзистенційною назвою «Галюцинації сонна каламуть...» розкриває внутрішньо-психологічний стан самого митця, що опинився на теренах Європи в період війни. Поет, як і один із його улюблених героїв Фауст з однойменної філософської поеми Гете, йде в «далеку путь» – у світ, що «впиває божевіллям» своїх катастроф. У цьому світі він чужинець, «сторонній», «набридливий гість», і світ цей, у якому він змушений існувати, – чужий, наповнений тривогою, страхом і безнадією. Це світ, у якому поступово вмирає душа митця. Процес притуплення емоцій і згасання відчуттів передає поетова саморефлексія: його «не тишить готики екстаз», навіть емоційно сильне відчуття «злості» згасає; немає «ні втіхи, ні образ»; запах ладану нагадує про смерть – «...і я, мов труп, лякаюся в путі своєї тіні...»; осінні мелодії співає «чорна ніч, напівжива, як крук». Психологічне виснаження, втома від війни, від «безгрунтяства» й мандрівок чужиною та усвідомлення, що вони нескінченні, призводить до бажання спочинку й хоч якогось забуття: «І хочеться спочити і заснути, // Але боюся, що вже більш не встану... [3, с. 45]. Проте в останній строфі поезії звучить трагічно-вітаїстичний авторський імператив:

Чекайте! Коні сиві зупиніть,
Запряжені у чорнім катафалку.
Дозвольте до кінця мені згоріть
І блиснути, як зірка, наостанку [3, с. 45].

Він свідчить про те, що навіть у «межовій» ситуації страху, смерті й безнадії поет через здійснену «свободу вибору», прагне гордо, у боротьбі й творчості, завершити у своєму бутті-до-смерті земний шлях, пройшовши його до кінця гідно.

Лірико-ностальгійний екзистенційний дискурс.

Європейська тематика Ситникової воєнної та повоєнної лірики побудована, передусім, на контрасті: *чужина – рідна земля*, що є найповнішим виразником авторських інтенцій. Проте прірва між європейським (чужинним) та українським (рідним) поглиблюється в ліриці митця не через несприйняття Європи, а саме через трагічне розуміння того, що він ніколи вже не зможе повернутися в Україну, – і це в екзистенційній безвиході поетового усвідомлення у стократ посилені ностальгійні мотиви, переплетені постійною тривогою, що розпадає серце, відчаєм і розпачем від власного безсилля. Тому й з'являється як контраст чужинне – рідне в поезії «Ластовиння», присвяченій полтавським дівчатам, які не «розуміють Європи», бо не їм «не любя чужина», бо їх «золоте серце» – це вдача рідного краю з його звичаями і традиціями, мораллю і загалом ментальністю. Мотив неповернення домінує в поезіях «Сміються

сонце, вітер, друзі...» та «Тінь». Усі після закінчення війни «вертаються додому», один лиш поет, «неначе мрець», завмерши в тузі, залишається на чужині, хоч його серце, «наче пташка», пурхнуло услід тим, хто повертається на рідну землю («Сміються сонце, вітер, друзі...»). Одним із визначальних образів-символів ностальгійної лірики М. Ситника є дорога, що постійно віддаляє його від України. У вірші «Тінь» – це коля, прокладена в Європу з України («вона женеться аж із України»), яка є єдиною ниткою, що зв'язує його з рідним домом, даючи поетові крихку надію-ілюзію ще хоч колись повернутися додому, бо існує реальність злої долі, що її в поезії символізує фантазмагоричний образ оскаженілого потяга, «невиразна зігнута чорна тінь» якого «мчить нерівно і зухвало, немов скажений, здичавілий кінь...»:

І падає на неї біла пара
Густим кільцем, як легендарний змії,
І вишкіряє зуби зла примара,
Танцюючи по далі сніговій [3, с. 70].

Саме ця невблаганна реальність («зла примара») віддаляє поета від України, поза межами якої через антеїстичність свого духу він не може існувати, бо лише постійне відчуття присутності, хоча б у мріях, рідної землі є тим моральним і духовим катарсисом, який рятує його від абсурду реалій вимушеної еміграції, що призводять до «відчуження» та відмежування від навколишнього світу, психологічно, морально і духово аж до «суворого вивітрювання» «європейського» духу – ширше чужої ментальності (чужої не так за принципом її несприйняття, як за трагічним усвідомленням, що майже не залишається надії на повернення, що майбутні шляхи й далі тільки віддалятимуть його від рідного дому). Це й призводить до такої категорично різкої опозиції в часи зневіри та відчаю.

Враження від перебування в Чехії лягли в основу поезій «В Празі» й «Прощання». Неймовірна краса, загадковість і чарівність древньої європейської Праги відновлюють, хоч не надовго, в душі поета відчуття давно втраченої гармонії, яку передають елегантна тональність вірша та витончені казково-поетичні образи: «грайливих зір безмірна висота»; «молодик в безжурнім надвечірї, мов зачарований казковий птах», що на землю «щедро ронить срібне пір'я»; «задимлені верхів'я кам'яниць», «сувора готика стрімких костелів»; тихий вечір, що, замріявшись, падає «ниць на кам'яну посріблену постелю». «Яка поезія, яка краса!» – вигукує захоплено поет, вражений життям, що «бурлить, як неупинна злива», проте гармонія розвіюється від раптового усвідомлення самотності в цьому прекрасному світі («лиш я у цім краю чужий і сам // Без радості блукаю, наче привид»), бо серце поета залишилося на рідній

землі. Ліричну картину й образ прекрасної Праги змінює образ чужинного міста, в якому поет, немов «мрійний Фавст», не знаходячи собі місця («то вийду до ріки», «то зупинюсь на Карловому мості»), пише подалі від людей, «щоб ніхто не чув того й не знав», поезії «від злості». Ця злість – це усвідомлення трагічної самотності людини, позбавленої Вітчизни, людини, що, віднайшовши хоч на коротку мить гармонію з прекрасним світом, знову втрачає її через усвідомлення екзистенційної відчуженості у цьому чарівному світі й злість від відчуття власного безсилля, бо нічого змінити не можна. Тому й різко змінюється лірична картина: ще донедавна казковий місяць зі своєї висоти сміється з поета, що на мить утратив відчуття реальності й поринув у прекрасну казку, «зло-радно пиниться чужинка Влтава», а «недописані листи», як марні сподівання, «летять у даль без чести і без слави» [3, с. 39]. Попередню поезію доповнює своїми елегійно-ностальгійними мотивами вірш «Прощання». Прекрасна, проте далека серцю поета «чужинка величава» тиха Влтава, що була його «товаришкою на чужині», випроводжає його в путь, у нескінченні мандри дорогами чужини. Поет вибачається за те, що, «блукаючи по схилах гребель», «вдивляючись у прибії» чарівної Влтави, не залишає про її красу, яку він все ж відчуває, незважаючи на своє «в останню пору в тобі не бачу краси», жодного поетичного рядка – жодної «пісні... на спогад», бо в його серці є лише рідний Дніпро, якому він «зоставив... з свого серця всі пісні...». І він не може зрадити цей образ, описуючи красу прекрасної величавої чужинки Влтави, яка на якусь мить стала йому такою ж рідною на чужині – його «товаришкою по чужині», як і Дніпро, тому, прощаючись, він звертається до Влтави зі словами: «Прощай, чужинко величава, // Й мене, бурлаку, не забудь! [3, с. 41]. Чарівна Влтава, як і його рідний Дніпро, житимуть у поетових спогадах, бо доля знову скеровує його, мандрівника-«скитальця», «бурлаку», невідомими дорогами чужини.

На контрасті *чужина – рідна земля* побудовано цикл сонетів «На схилах Альп» (1946 р.). Митець захоплюється красою, величчю й могутністю готичної Європи (сонет «Замок»):

Готичним вістрям простромивши тучі,
Мов списом древній лицар бунтаря,
Ти часу ждеш, коли зійде зоря,
Що осяйне твою стару могутність [3, с. 75]

Проте ця незрушна, велична краса, що так вражає й заворожує його, викликаючи емоції мимовільного захоплення, набуває демонічного забарвлення, бо це захоплення, на думку поета, є своєрідною зрадою, бо лише рідній землі він має залишити всі свої емоції й відчуття, тому й «до болю мучить» його ця чужинна краса, вис-

тупаючи «чорним демоном», й поет, зачарований нею, прагне ціною життя чи смерті вирватися з «тенет» чужини («Ні, ні, я вирвуся з твоїх тенет...»), бо його очі «повернені на схід» – до рідної землі й «виглядають промінь волі». Схожі мотиви переважають і в сонетах «Ін» (річка Інн – *I. B.*) та «Дунай». Поета вражає краса й могутність «Іну», яку він передає в романтичних рядках першої строфи:

Мов кінь розгнуданий, що кинув
вершник,

Не втримавши його стрімкий розгін,
Розпінивсь каламутний Ін,

На скелях сиву гриву розпростерши
[3, с. 76].

Проте «Ін» усе ж залишається лише «непривітним» чужинцем, який, однак, може донести його на своїх хвилях до Дунаю. У Ситникових мріях-ілюзіях прослідковується дуже чітко дорога повернення додому: «Ін» впадає в Дунай, який несе свої води в Чорне море, тому і є побратимом Дніпрові. Дунай – рідний митцеві, оскільки, «втікаючи трепетно у Чорне море», наближає його до Вітчизни (сонет «Дунай»). Поет, відчуваючи цю спорідненість, веде з ним діалог на чужині: він розуміє «прозорий», але «суворий» сміх Дунаю й те, що, як і поетові, йому «тісно у чужих просторах», бо тут «розмах замалий для крил...», і Дунай, як і митець, «змиває незамолимий гріх» перебування на чужині (художньо-філософська метаморфоза), розгнівано б'ючі й розтרוщуючи на порох скелі й далі, як «давній побратим» Дніпра, що «вторить на чужині його пісню», немов «задиханий козак», мчить у Чорне море, щоб більше ніколи «не вертатися назад» – на чужину (завершення авторової мрії-ілюзії).

Відчуттям повноти й повноцінності життя, «екзистенційним осянням» людини в «межовій ситуації» наповнений сонет М. Ситника «Буря». Автор створює романтичну пейзажну картину бурі, що стрясає Альпи: «вогненні стріли» блискавок пронизують наскрізь засніжені хребти й горби, які «нахмурились і густо посивіли», немов древні богатири; блискавиці падають на «берези білі», вивертаючи їх з корінням; рокоче «потужно й дико» грім; тремтять «тупим відлунням» Альпи; дихає, стогнучи, «бурним полум'ям земля», немов «перед смертю беручи причастя». Байронівське відчуття захоплення потужною, страшною й, водночас, прекрасною у своїй могутності, стихією, потреба йти гордо назустріч бурі, жити повноцінно, незважаючи на трагізм життєвої ситуації емігранта-вигнанця, охоплюють поета: «І я в ту мить за все, за все забув. // Йй-Богу, друзі, превелике щастя – // Тремтіти і сміятися від бур!» [3, с. 78].

Європа, як чужина, для Ситника антисакральна, оскільки все по-справжньому святе, на його думку, може існувати тільки в «священному просторі» (М. Еліаде) його рідної землі. Це підкреслює митець у багатьох поезіях, зокрема в сонеті «Мадонна», у якому він використовує елемент новелістичної розв'язки, щоб максимально посилити контраст між рідним (священим) та чужинним (антисакральним). Майстерно виписаний образ Священної Диви – Величної панни Мадонни, що на колінах «тихо б'є поклони» перед святими іконами й «безгрішності» та красі якої поклоняються всі, трансформується в образ повії, що «лукавою тінню» перебігає «з церкви в дім розпусти».

Баварська земля, її чарівність надихають Михайла Ситника на написання вірша «Цвітуть сади співучої Баварії...» (1947), у пасторально-елегійний мотив якого вплітаються ностальгійні нотки. Прекрасні розквітлі сади «співучої Баварії», де «табунами ходять дикі кози»; гірське озеро, немов акваріум, що «вихлюпує поезію із прози»; туман, який «лягає килимом між скелями»; хмари, що «настромлюються» на шпиль гір; заклопотаний баварець, що дивиться на цей чарівний світ «веселими очима», створюють ідилічну картину, яку, проте, руйнує характерний для еміграційної лірики Ситника контраст *рідне – чуже*. Не порушуючи елегійної тональності вірша, поет виражає його через ностальгійні відчуття туги й смутку ліричної героїні:

А ти сумна, нахмурена. Між віями
Тремтить сльоза, немов роса на квітах,
І за твоїми голубими мріями

Десь тужить над Дніпром порожнє літо
[3, с. 227].

Балтійське море надихає Михайла Ситника на створення віршів «З морської лірики», «Цвітуть сади», що належать до мариністичної лірики поета. Опис «кипучого моря», альбатросів, «незупинного плину вітру»; «гучна таверна біля порту», стівенсівська постаць моряка-корсара з вибитими чи то в бійці, чи то «пляшкою з-під коньяка» зубами створюють романтичну картину морського життя. Морську ідилію доповнює інтимний образ прекрасної чужинки, що продає в таверні вино й цілується з «заморським чортом». Аромат її волосся, дівочі коси із запахом рідного поетові полину, напівголі засмагли ноги, що «вблискують, мов скляні», усмішка й погляд, спрямований на поета, зачаровують його. Проте романтичні відчуття лише на мить охоплюють митця – й інтимна ілюзія швидко руйнується під тиском реальності, яку знову він відчуває й пластично окреслює в зміні образу прекрасної чужинки: спадає хустка (немов спадає чарівна омана з поетових очей); раптово нахмурений, суворий погляд дівчини – і вся романтика, й інтимні відчуття вмить щеза-

ють, немов «вихлюпується синє море» із «замріяних очей» прекрасної чужинки, яка перетворюється у звичайну дівчину з «рудими патлатими косами», проте, все ж із запахом рідного полину. Розвіюється ілюзія – і з'являється знову та «пустота», що переслідує митця протягом його мандрів чужиною. Продовженням морської тематики є поезія з традиційним для Ситника ностальгійним відлунням «Цвітуть сади»:

Цвітуть сади над Кільською затокою:

І яблуні – рожеві лебеді,

І ті матроси, що не знають спокою

Ані на суші, ані на воді [3, с. 235].

Прекрасні сади над Кільською затокою (*Кільська бухта* (нім. *Kieler Bucht*; дан. *Kiel Bugt*) – бухта на південному заході Балтійського моря біля Німеччини і данських островів – прим. І. В.) у цвіту яблунь, неначе рожевих лебедів; сонце, що «цілується над морем з альбатросами»; сміх дівчат, які «кокетують із матросами» створюють ліричну картину спокою, любові і щастя, змушуючи й ліричного героя, незважаючи на те, що йому «однаково», що він згубив свою «любов на чужині», відчутти повноту й повноцінність життя як повернення його юності: «І серце прагне вічного неспокою // І прагне бурі влегане життя». Такі миті, дуже рідкісні в Ситниковім перебуванні на чужині, дозволяли йому продовжувати жити й творити поезію, що і стала його справжнім життям.

Своєрідним підсумком європейського періоду еміграції Михайла Ситника є вірш «До себе», у якому відчувається вся глибина трагедії поета з надзвичайно сильно вираженим «антеїстичним» духом, змушеного вже без надії на повернення перебувати поза межами рідного краю, оскільки наступною в його емігрантській епопеї є мандрівка за океан. Поезія побудована на традиційному для еміграційної лірики Ситника контрасті *рідний край – чужина*. Для поета рідна земля – це завжди щастя, «...де можна хоч сонце вкрасти і в серці сховати своїм», незважаючи на «голод», «смерть і грім». І навіть страху смерті немає, тільки б вона настала на рідній землі, де прийдуть, схилившись у тузі, «печальні друзі» і поставлять «дубовий хрест»:

В могилу не страх лягати –

Накриє ж своя земля,

Немов простинею мати

Рукою єдине маля [3, с. 238].

Проте навіть смерть у рідному краю залишається лише нездійсненою мрією, а реалією є чужина, де і «сонця повно», де ніхто «не стереже», однак, попри тишу, мир і спокій, для нього нічого рідного тут немає: і сонце – «безкровне й чуже», і земля – «мов камінь», і «кладовище в дротах», і немає близьких друзів «з серцями», і

немає «хреста». Тому, незважаючи на всю красу й чарівність Європи, яку пізнав по-справжньому поет, що видно з його попередніх віршів, цей світ для нього чужий, і він у цьому світі є чужим: «Тому я такий суворий, // До світу осліп, оглух...» Своє екзистенційне відчуження від світу, замкнутість, самотність чи, за А. Камю, «сторонність», поет висловлює в рядках:

Зостануся ж сам із собою,
Чи буде радість, чи лють,
Бо ворог і друг – обоє
Мене прокленуть [3, с. 238].

Ця яскраво виражена екзистенційна епістемологічна самотність через неспроможність поета адаптуватися в чужому середовищі й призведе згодом, уже в період заокеанської еміграції, до його трагічної загибелі 1959 р. в Чикагському парку.

Висновки. Європейський період еміграції Михайла Ситника завершився наприкінці 40-х рр., після чого поет змушений був у силу різних обставин продовжити шлях емігранта вже в Америці. Перебування митця протягом воєнних і перших повоєнних років у частині Західної Європи, знайшло своє відображення у його творчості. Європа була для нього цікавою, прекрасною, але чужою, бо надзвичайно сильний «антеїстичний» дух і трагічне усвідомлення втрати рідної землі й неможливості повернення не дали йому змоги повною мірою розкрити образ Європи у своїй ліриці, яка переважно будувалася на контрасті *рідний край – чужина*. Проте М. Ситникові вдалося передати у своїх поетичних творах на історіософському та екзистенційно-емотивному й психологічному рівнях сам «дух часу» (Ф. Гегель) – дух Європи воєнного та повоєнного періоду очима емігранта-вигнанця, самотнього мандрівника, що, немов «бурлака», бредє чужими землями, постійно озирюючись у той бік, де за обрієм видніється його назавжди втрачена Вітчизна.

Список використаної літератури

1. Костюк Г. З літопису літературного життя в діяспорі / Григорій Костюк // Відбитка з журналу «Сучасність». – чч. 9–10 (129–130). – Мюнхен, 1971. – 48 с.

2. Неврлий М. З Україною в серці своєму / Микола Неврлий // Ситник М. Катам наперекір : поезії, проза, спогади / [упорядн. М. Неврлий, Г. Булах]. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. – С. 13–23.

3. Ситник М. Катам наперекір. Поезії, проза, спогади / Михайло Ситник / [упорядн. М. Неврлий, Г. Булах]. – К. : Видавництво імені Олени Теліги, 1998. – 448 с.

REFERENCES

1. Kostyuk Grigoriy. *From the chronicles of the literary life in the diaspora* [Z litopysu literaturnoho zhyttya v diaspori] / Grigoriy Kostyuk // Vidbytky z

zhurnalu «Suchasnist». [Imprint from the magazine «Modernity»]. – part 9–10 (129–130). – Munich, 1971. – 48 s.

2. Nevryly Mykola. *With Ukraine in your heart* [Z Ukrainoiu v sertsii svoiemu] // Sytnyk Mykhailo. *Katam naperekir: poezii, proza, spohady* [In spite of the executioners, poetry, prose, memoirs] / [compile Nevryly M., Bulakh H.]. – Kyiv: Publishing House named after Olena Teliha, 1998. – S. 13–23.

3. Sytnyk Mykhailo. *In spite of the executioners, poetry, prose, memoirs* [Katam naperekir: poezii, proza, spohady] / [compile Nevryly M., Bulakh H.]. – Kyiv: Publishing House named after Olena Teliha, 1998. – 448 s.

И. ВАСИЛИШИН ДИСКУРС ЕВРОПЫ В ЛИРИКЕ МИХАИЛА СЫТНИКА

В статье рассмотрен дискурс Европы в лирике украинского поэта-эмигранта Михаила Сытника. Проанализированы историософские и экзистенциальные мотивы в произведениях военного и послевоенного периодов – времени пребывания поэта в Западной Европе. Доказано, что европейская тематика лирики М. Сытника, построенная прежде всего на контрасте: чужбина – родная земля, является наиболее полным выразителем авторских интенций, его экзистенциального восприятия всего, что не вписывается в систему духовных ценностей, связанных с родной землей и архетипным понятием «Рода и Дома».

Ключевые слова: дискурс Европы; историософская концепция; эпоха; чужбина; экзистенциальные мотивы; поэтический контраст, «антеизм».

I. VASYLYSHYN THE DISCOURSE OF EUROPE IN THE LYRIC OF MIKHAILO SYTNIK

The discourse of Europe in the lyrics of the poetry of the Ukrainian emigrant writer Mykhailo Sytnyk is reviewed in this article. Historical and existential motives in the works of war and postwar periods – the time of the artist's stay in the Western Europe – are analyzed. It is investigated that the European themes of Sytnyk's lyric poetry are built, first of all, on the contrast: foreign country – native land, which is the most complete expression of the author's intentions, his existential perception of everything that does not fit into the system of spiritual values associated with his native land and archetypal concept of «Family and Home»

Key words: the discourse of Europe; historiosophical concept; epoch; foreign country; existential motives; poetic contrast, «antheizm».

I. VASYLYSHYN DISCOURSE OF EUROPE IN LYRIC OF MYKHAILO SYTNYK

The period of Mykhailo Sytnyk's emigration (1920-1959) in Europe continued during the

war and the first post-war years (Western Ukraine – Czech – Austria – Germany (DP camps).

The discourse of Europe in the lyrics of Mykhailo Sytnyk can be divided into two parts: the discourse of war and postwar periods. The first and partly the second one contain Sytnyk's historiosophical conception of Ukraine, as the center of Europe, which became the scene of the bloody clash of two totalitarian regimes – the Hitlerite and the Stalinist. The poet reveals the tragedy of the personality in the world, embraced by war and death, and praises the heroism of the national rank. The problematics of the discourse of the postwar period, with its predominantly existential nostalgic motives, cover the internal psychological, spiritual aspects of the existence of a person deprived of the Motherland, as well as the hope to return in a beautiful but alien world, where they are doomed to alienation and loneliness.

Mykhailo Sytnyk's historiosophical concept, which represents the period of the Second World War in Europe, has its reflection in the poetry of "We", "Burial Ground", "Capital", "In the Native Land", the poem "Exiled" and the Poetic Short Story "Railway Guard". The theme of totalitarian empires is revealed in poetry "In the Berlin Garden", "To Berlin", "In Times of Anxiety and Conspiracy..." and in the lyrical and philosophical cycle "Berlin Dusk". An artist uses historiosophical and existential-philosophical point of view in order to comprehend the destruction and "decline" of Europe. In addition, he seeks to understand the

causes of the bloody epoch, which led to the depreciation of cultural-historical, moral-ethical, spiritual values of Europe.

The European themes in the lyrics of Sytnyk's post-war poetry are built, first of all, on the contrast: *foreign land – native land*, which is the most complete expression of author's intentions. A series of sonnets "On the slopes of the Alps" was also built on the contrast. The Bavarian land and its charm inspire Mykhailo Sytnyk to write the poem "Blossoming are the Gardens of the Singing Bavaria ...", which contains nostalgic notes in its pastoral-elegiac motive, while the Baltic Sea – to the creation of poems "From Marine Lyrics", "Blossoming Gardens" that belong to the poet's marine lyrics.

The European period of Mykhailo Sytnyk's emigration ended in the late 40's, after which the poet was forced to continue the path of an emigrant in America due to various circumstances. Mykhailo Sytnyk managed to convey the very "spirit of time" (F. Hegel) in his poetic writings on the historiosophical and existential-emotional and psychological levels. It is the spirit of Europe of war and post-war periods, seen through the eyes of the emigrant-hermit, a lone traveler, constantly looking around in the direction where the homeland is forever lost beyond the horizon.

Стаття надійшла до редакції 5.03.2018

УДК 821.521-343.09:398.21

НАУМОВСЬКА Наталія

НАЦІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ СЕМАНТИКИ ОБРАЗУ СУСІДА В ЯПОНСЬКІЙ НАРОДНІЙ КАЗЦІ

Статтю присвячено аналізу образу сусіда в японському казковому епосі. Акцентовано на частотності побутування казкових текстів із домінантним образом сусіда, що належить до категорії злотворців. Виокремлено жадібність як основну рису образу, що визначає його негативну конотацію в аксіологічній шкалі японців. Висловлено припущення, що в тих нечисленних казках, які мають лексему «сусід», однак сам персонаж не перебуває в центрі уваги, він неодмінно стає конструктором сюжету.

Ключові слова: фольклор, японська народна казка, образ, сюжет, злотворець, протагоніст, антагоніст.

Вступ. Вагомим чинником ідентифікації будь-якої національної фольклорної традиції є її образна система. І хоча, як засвідчують численні фольклористичні дослідження, образи усно словесної спадщини (казки зокрема) різних народів світу мають типологічні ознаки й групуються, залежно від свого семантичного поля, у кілька основних груп, однак їх сутнісне наповнення, значеннєві відтінки, поетикальні характеристики, категоріальна стратифікація та персонажне втілення витворюють неповторний

національний образ світу. А відтак, об'єктивування образної палітри казкового епосу певної фольклорної традиції сприяє досягненню картини світу народу-творця.

Саме цій меті – здійснити спробу пізнати світогляд народу Країни Сходу Сонця, його ціннісні орієнтири шляхом вивчення образів казкової прози як частини цілісної системи фольклорного надбання японців – присвячена ця розвідка.